O'ZBEKISTON TASHQI SAVDO BALANSI VA EKSPORT-IMPORT TARKIBINING STATISTIK TAHLILI (2021–2025)

Azizbek Ahmedov G'ayrat o'g'li
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
Moliya fakulteti, MMT-80/25 – guruh talabasi
Toshkent, O'zbekiston
E-mail:azizbekahmedovg@gmail.com
Tel.: +998 94 769 03 07
Shakirova Nigora Axralovna
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
Statistika kafedrasi dotsenti, PhD
Toshkent, O'zbekiston
E-mail: shakirova0130@gmail.com
+998 94 364 00 50

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston tashqi savdo balansi va eksport-import tarkibi 2021–2025-yillar uchun rasmiy statistika ma'lumotlari asosida tahlil qilingan. Tadqiqotning maqsadi tashqi savdo oqimlarining dinamikasini, tashqi savdo balansi kamomadining shakllanishini va eksport tarkibidagi konsentratsiyani statistik ko'rsatkichlar yordamida baholashdan iborat. Tadqiqot usullari sifatida zanjirli va o'rtacha yillik o'sish sur'ati, o'rtacha qiymat, standart og'ish, variatsiya koeffitsiyenti, eksportning importni qoplash koeffitsiyenti, tuzilma tahlili, o'sishga qo'shilgan hissa, Pirson korrelyatsiyasi va oddiy chiziqli regressiya qo'llanilgan; korrelyatsiyaning ishonchliligi t-mezon va Fisher o'zgartirishi bilan tekshirilgan. Natijalar shuni ko'rsatdiki, 2021–2025-yillarda eksport 16,6 mlrd dollardan 33,8 mlrd dollargacha (2,04 baravar, o'rtacha yillik o'sish 19,5%), import esa 25,5 mlrd dollardan 47,4 mlrd dollargacha (1,86 baravar, 16,8%) oshgan. Eksportning importni qoplash darajasi 65,1% dan 71,4% gacha yaxshilangan, kamomadning tashqi savdo aylanmasiga nisbati 21,1% dan 16,7% gacha kamaygan, biroq mutlaq

kamomad 8,9 mlrd dollardan 13,5 mlrd dollargacha ko'paygan. Eksport va import darajalari o'rtasidagi bog'liqlik juda kuchli (r = 0,99): eksportning har bir qo'shimcha dollari taxminan 1,25 dollar importga to'g'ri kelgan. 2025-yilda eksportning 29,3% ini nomonetar oltin, 28,9% ini xizmatlar tashkil etgan va ikkalasi eksport o'sishining taxminan 70% ini ta'minlagan. Tashqi savdo aylanmasining taxminan 48% i beshta hamkor davlat hissasiga to'g'ri keladi. Asosiy xulosa: kamomad nisbiy ma'noda qisqarmoqda, ammo eksportning oltin va xizmatlarga tayanishi hamda importning yuqori sezgirligi balans barqarorligini cheklaydi. Maqolada O'zbekiston uchun amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Аннотация: В статье на основе официальных статистических данных за 2021–2025 годы анализируются платёжный баланс внешней торговли и структура экспорта и импорта Узбекистана. Цель исследования — оценить с помощью статистических показателей динамику внешнеторговых потоков, формирование дефицита торгового баланса и концентрацию структуры экспорта. Применены цепные и среднегодовые темпы роста, среднее значение, стандартное отклонение, коэффициент вариации, коэффициент покрытия импорта экспортом, структурный анализ, вклад в рост, корреляция Пирсона и простая линейная регрессия; надёжность корреляции проверена с помощью t-критерия и преобразования Фишера. Результаты показали, что в 2021–2025 годах экспорт вырос с 16,6 до 33,8 млрд долларов (в 2,04 раза, в среднем 19,5% в год), импорт — с 25,5 до 47,4 млрд долларов (в 1,86 раза, 16,8% в год). Покрытие импорта экспортом улучшилось с 65,1% до 71,4%, отношение дефицита к внешнеторговому обороту снизилось с 21,1% до 16,7%, однако абсолютный дефицит вырос с 8,9 до 13,5 млрд долларов. Связь между уровнями экспорта и импорта очень сильная (r = 0,99): каждый дополнительный доллар экспорта сопровождался примерно 1,25 доллара импорта. В 2025 году 29,3% экспорта составило немонетарное золото и 28,9% — услуги; вместе они обеспечили около 70% прироста экспорта. Около 48% внешнеторгового оборота приходится на пять стран-партнёров. Основной

вывод: дефицит сокращается в относительном выражении, но опора экспорта на золото и услуги и высокая чувствительность импорта ограничивают устойчивость баланса. Для Узбекистана разработаны практические предложения.

Annotation: The article analyses Uzbekistan's foreign trade balance and the structure of exports and imports for 2021–2025 using official statistics. The aim is to assess, with statistical indicators, the dynamics of trade flows, the formation of the trade deficit and the concentration of the export structure. The methods include chain and average annual growth rates, the mean, standard deviation and coefficient of variation, the export-to-import coverage ratio, structural analysis, contributions to growth, Pearson correlation and simple linear regression; the reliability of the correlation is tested with the t-test and the Fisher transformation. Exports rose from USD 16.6 billion to USD 33.8 billion in 2021–2025 (2.04 times, 19.5% a year on average) and imports from USD 25.5 billion to USD 47.4 billion (1.86 times, 16.8% a year). Export coverage of imports improved from 65.1% to 71.4% and the deficit-to-turnover ratio fell from 21.1% to 16.7%, but the absolute deficit grew from USD 8.9 billion to USD 13.5 billion. The link between export and import levels is very strong (r = 0.99): each additional dollar of exports came with about USD 1.25 of imports. In 2025 non-monetary gold made up 29.3% and services 28.9% of exports, and together they accounted for about 70% of export growth. About 48% of trade turnover falls on five partner countries. The main conclusion is that the deficit is shrinking in relative terms, but reliance of exports on gold and services and the high sensitivity of imports limit the stability of the balance. Practical proposals for Uzbekistan are given.

Kalit so'zlar: tashqi savdo balansi, eksport, import, tashqi savdo aylanmasi, eksportning importni qoplash koeffitsiyenti, o'sish sur'ati, variatsiya koeffitsiyenti, korrelyatsiya, regressiya, diversifikatsiya, nomonetar oltin, O'zbekiston.

Ключевые слова: внешнеторговый баланс, экспорт, импорт, внешнеторговый оборот, коэффициент покрытия импорта экспортом, темп

роста, коэффициент вариации, корреляция, регрессия, диверсификация, немонетарное золото, Узбекистан.

Key words: trade balance, exports, imports, foreign trade turnover, export coverage ratio, growth rate, coefficient of variation, correlation, regression, diversification, non-monetary gold, Uzbekistan.

KIRISH

Tashqi savdo mamlakat iqtisodiyotining jahon xo'jaligi bilan bog'lanishini ifodalovchi asosiy kanal bo'lib, uning holati eksport tushumi, import xarajatlari va ular o'rtasidagi farq — tashqi savdo balansi orqali o'lchanadi. Tashqi savdo balansi valyuta zaxiralari, to'lov balansi va milliy valyuta kursiga bevosita ta'sir qiladi, shu sababli uni faqat bir yillik raqam sifatida emas, dinamikada, tarkibi va barqarorligi bilan birga baholash zarur.

O'zbekistonda 2017-yildan boshlangan iqtisodiy islohotlar, valyuta bozorining liberallashtirilishi va tashqi bozorlarga chiqishni kengaytirish siyosati tashqi savdo hajmining sezilarli oshishiga olib keldi. Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilda tashqi savdo aylanmasi 81,2 mlrd dollarni tashkil etib, 2021-yildagi 42,1 mlrd dollarga nisbatan deyarli ikki baravar oshgan [13; 17]. Shu bilan birga tashqi savdo balansi har yili manfiy bo'lib qolmoqda: 2025-yilda kamomad 13,5 mlrd dollardan oshgan [13]. Demak, aylanma hajmining o'sishi o'z-o'zidan balans muammosini hal qilmaydi va uning tarkibiy sabablarini statistik tahlil qilish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Savol shunday qo'yiladi: eksport importga nisbatan tezroq o'syaptimi, kamomad nisbiy ma'noda qisqaryaptimi, eksport tarkibi qanchalik diversifikatsiyalangan va eksport o'sishi importni qanchalik oshirmoqda? Bu savollarga javob berish uchun oddiy, lekin takrorlanadigan statistik ko'rsatkichlar — o'sish sur'atlari, qoplash koeffitsiyenti, variatsiya koeffitsiyenti, tuzilma ulushlari va korrelyatsiya — qo'llanilishi mumkin.

Tadqiqotning maqsadi O'zbekiston tashqi savdo balansi va eksport-import tarkibini 2021–2025-yillar uchun rasmiy statistika asosida baholash va balans

barqarorligini cheklovchi omillarni aniqlashdan iborat. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: eksport, import va balans dinamikasini o'sish sur'atlari bilan tavsiflash; eksportning importni qoplash darajasi va kamomadning aylanmaga nisbatini hisoblash; o'sish sur'atlarining o'zgaruvchanligini variatsiya koeffitsiyenti bilan baholash; eksport tarkibi va uning o'sishga qo'shgan hissasini aniqlash; eksport va import o'rtasidagi bog'liqlikning kuchi va statistik ahamiyatini tekshirish; hamkor davlatlar bo'yicha konsentratsiyani baholash va amaliy takliflar ishlab chiqish.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Tashqi savdoning nazariy asosi D. Rikardoning qiyosiy ustunlik tushunchasiga borib taqaladi: mamlakat nisbatan samaraliroq ishlab chiqaradigan tovarlarga ixtisoslashib, ayirboshlashdan yutadi [1]. Zamonaviy darsliklarda bu g'oya resurslar, texnologiya va miqyos samarasi bilan to'ldirilgan holda bayon etiladi [2]. Tashqi savdo balansini tushuntirishda ikki yondashuv keng qo'llanadi. Birinchisi — S. Aleksanderning absorbsiya yondashuvi bo'lib, unga ko'ra balans ishlab chiqarilgan mahsulot bilan ichki xarajatlar (absorbsiya) o'rtasidagi farqqa teng; ichki talab ishlab chiqarishdan tez o'ssa, kamomad kengayadi [3]. Ikkinchisi — narx va elastiklik yondashuvi: Marshall–Lerner sharti bo'yicha eksport va import talabining narx bo'yicha elastikliklari yig'indisi birdan katta bo'lsa, milliy valyutaning arzonlashuvi balansni yaxshilaydi [4]; S. Magi esa shartnomalar va narxlarning moslashish tezligi tufayli balans avval yomonlashib, keyin yaxshilanishi («J-egri chiziq») mumkinligini ko'rsatgan [5].

Eksport tarkibining ahamiyati rivojlanish iqtisodiyotida alohida o'rganiladi. R. Prebish xom ashyo eksport qiluvchi mamlakatlarda savdo shartlarining nomaqbul o'zgarishi xavfini ko'rsatgan [6]. J. Saks va A. Uorner tabiiy resurslarga boy mamlakatlarda o'sish sur'ati o'rtacha pastroq bo'lishini empirik aniqlagan [10]. R. Xausman, J. Xvan va D. Rodrik esa mamlakat nima eksport qilishi iqtisodiy o'sishga ta'sir qilishini, murakkabroq mahsulotlar eksporti yuqori o'sish bilan bog'liqligini ko'rsatgan [9]. Savdo ochiqligining daromadga ijobiy ta'siri J. Frankel va D. Romer ishida tasdiqlangan [11].

Statistik o'lchash nuqtai nazaridan eksport tarkibini baholashda B. Balassaning oshkor qiyosiy ustunlik indeksi [7] va A. Xirshmanning konsentratsiya o'lchovi [8] keng tarqalgan; ikkinchisi keyinchalik Xirshman–Xerfindal indeksi nomi bilan ma'lum bo'ldi. O'zaro bog'liqlik va regressiya usullari ekonometrika darsliklarida batafsil bayon etilgan [12]. Shunga qaramay, bizning nazarimizda, mavzuda yetarlicha yoritilmagan jihatlar mavjud. Birinchidan, O'zbekiston bo'yicha tashqi savdo statistikasi ko'pincha yillik aylanma hajmi bilan cheklanadi, qoplash koeffitsiyenti, balansning aylanmaga nisbati va o'sish sur'atlarining o'zgaruvchanligi kabi oddiy nisbiy ko'rsatkichlar birgalikda kam hisoblanadi. Ikkinchidan, eksport o'sishining qaysi qismi oltin va xizmatlarga, qaysi qismi boshqa tovarlarga to'g'ri kelishi o'sishga qo'shilgan hissa orqali kamdan-kam ko'rsatiladi. Uchinchidan, eksport va import o'rtasidagi bog'liqlikning statistik ahamiyati, ayniqsa kuzatuvlar soni kam bo'lganda, tekshirilmaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot ob'ekti — O'zbekistonning tovarlar va xizmatlar bo'yicha tashqi savdosi, predmeti — uning dinamikasi, balansi va tarkibini tavsiflovchi statistik ko'rsatkichlar. Tahlil 2021–2025-yillar (n = 5) yillik ma'lumotlariga asoslangan va mln, mlrd AQSh dollarida ifodalangan. Eksport, import va aylanma Statistika agentligi va Milliy statistika qo'mitasining yillik press-relizlaridan olingan: 2021-yil [17], 2023-yil [15; 16], 2024-yil [14], 2025-yil [13; 18]. 2022-yil bo'yicha alohida nashr etilgan hisobot matnidan foydalanilmadi: 2022-yil eksport va importi 2023-yil qiymatlari va ularning rasmiy o'sish sur'atlaridan (+23,8% va +24,0%) hisoblab topildi, kamomad esa rasmiy ma'lumotga (11,0 mlrd dollar) mos keladi [16]. Eksport va importning tarkibi bo'yicha ma'lumotlar 2025-yil yillik va yanvar–noyabr hisobotlaridan olindi [13; 19; 20; 21].

Ma'lumotlar bo'yicha ikki ogohlantirish zarur. Birinchidan, Milliy statistika qo'mitasi oldingi yillar ko'rsatkichlarini vaqt o'tishi bilan aniqlashtiradi: masalan, 2025-yilning rasmiy o'sish sur'atlari (eksport +24,0%, import +18,5%, aylanma +20,7%) aniqlashtirilgan 2024-yil bazasiga nisbatan berilgan [13], 2024-yil

hisobotida esa 2023-yil uchun 63,5 mlrd dollar keltirilgan, dastlabki nashrda u 62,6 mlrd dollar edi [14; 15]. Shu sababli maqoladagi zanjirli o'sish sur'atlari jadvaldagi dastlabki nashr qiymatlaridan hisoblangan va rasmiy foizlardan sal farq qilishi mumkin. Ikkinchidan, aylanmaga tovarlar bilan birga xizmatlar va nomonetar oltin ham kiradi.

Har bir ko'rsatkich uchun quyidagi formulalar qo'llanildi. Zanjirli o'sish sur'ati, o'rtacha yillik o'sish sur'ati (CAGR), eksportning importni qoplash koeffitsiyenti va balansning aylanmaga nisbati:

$$g_t = (Y_t / Y_{(t-1)} - 1) \times 100;\ CAGR = ((Y_n / Y_0)^{(1/n)} - 1) \times 100$$

$$K = E / M \times 100;\ B = E - M;\ b = B / (E + M) \times 100$$

bu yerda E — eksport, M — import, B — tashqi savdo balansi, Y_0 va Y_n — davr boshi va oxiridagi qiymat, n = 4 — oraliqlar soni. O'sish sur'atlarining o'zgaruvchanligi o'rtacha qiymat, tanlanma standart og'ish va variatsiya koeffitsiyenti bilan baholandi:

$$\sigma = \sqrt{(\Sigma(g_i - \bar{g})^2 / (k - 1))};\ CV = \sigma / \bar{g} \times 100$$

Eksport tarkibi bo'yicha har bir tarkibiy qismning umumiy eksportdagi ulushi va uning umumiy o'sishga qo'shgan hissasi hisoblandi: hissa = (tarkibiy qism o'zgarishi / jami eksport o'zgarishi) × 100. Eksport va import darajalari o'rtasidagi bog'liqlik Pirson korrelyatsiya koeffitsiyenti r bilan o'lchandi, importning eksportga bog'liqligi $M = a + b \cdot E$ oddiy chiziqli regressiya bilan baholandi. Korrelyatsiya ishonchliligi $t = r \cdot \sqrt{(n - 2)} / \sqrt{(1 - r^2)}$ mezoni (erkinlik darajasi n − 2) va Fisher o'zgartirishi asosidagi 95% ishonch oralig'i bilan tekshirildi; nol gipoteza $H0: \rho = 0$, muqobil gipoteza $H1: \rho \neq 0$, ahamiyatlilik darajasi $\alpha = 0{,}05$. Hisob-kitoblar Excel (CORREL, SLOPE, INTERCEPT, STDEV.S) yoki Python (scipy) yordamida to'liq takrorlanishi mumkin.

TAHLIL VA NATIJALAR

Asosiy ko'rsatkichlar 1-jadvalda keltirilgan. 2021–2025-yillarda eksport har yili o'sgan: 16,6 mlrd dollardan 33,8 mlrd dollargacha. Import ham muttasil oshgan: 25,5 mlrd dollardan 47,4 mlrd dollargacha. Tashqi savdo balansi barcha yillarda

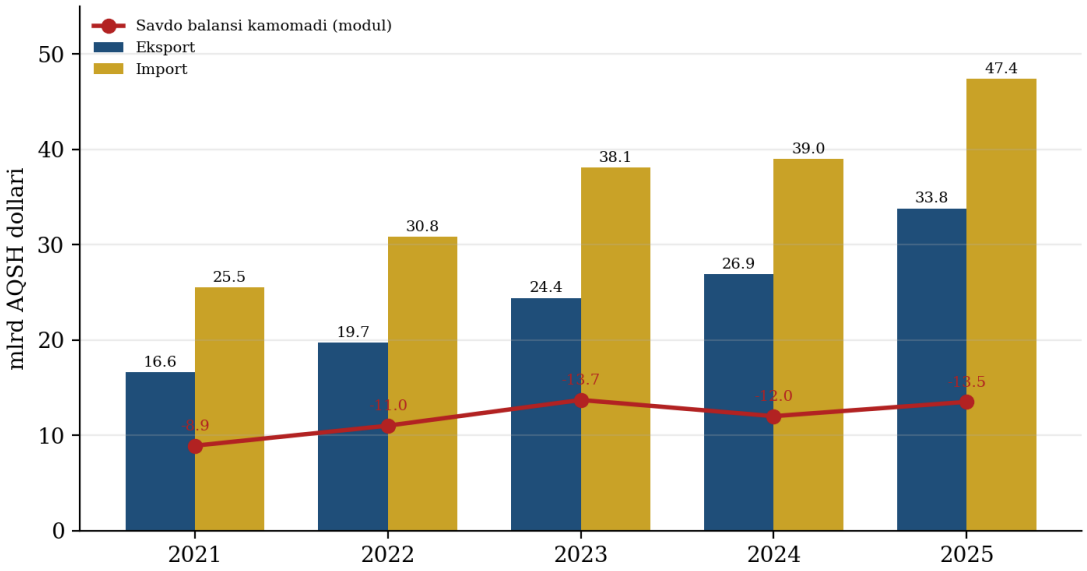
manfiy bo'lib, 2021-yildagi −8,9 mlrd dollardan 2023-yilda −13,7 mlrd dollargacha chuqurlashgan, 2024-yilda −12,0 mlrd dollarga qisqargan va 2025-yilda yana −13,5 mlrd dollarga yetgan.

1-jadval. O'zbekiston tashqi savdosining asosiy ko'rsatkichlari, 2021–2025

Yil	Eksport, mlrd $	Import, mlrd $	Aylanma, mlrd $	Balans, mlrd $	Qoplash (E/M), %	Balans / aylanma, %
2021	16,6	25,5	42,1	−8,9	65,1	−21,1
2022	19,7	30,8	50,5	−11,0	64,1	−21,9
2023	24,4	38,1	62,6	−13,7	64,0	−21,9
2024	26,9	39,0	65,9	−12,0	69,1	−18,3
2025	33,8	47,4	81,2	−13,5	71,4	−16,7

Manba: Statistika agentligi va Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari [13–17]; 2022-yil eksport va importi muallif tomonidan hisoblangan; qoplash va nisbatlar muallif hisob-kitobi (million dollar aniqligidagi qiymatlardan).

1-rasmda bu dinamika ko'rsatilgan: eksport va import ustunlari yil sayin ko'tarilgan, kamomad chizig'i esa 2023-yilda eng yuqori nuqtaga chiqib, keyin biroz pasaygan va 2025-yilda yana ko'tarilgan.

1-rasm. Eksport, import va tashqi savdo balansi kamomadi dinamikasi, 2021–2025 (mlrd AQSh dollari)

2-jadvalda davr boshi va oxiri bo'yicha umumiy o'zgarish keltirilgan. Eksport 2,04 baravar, import 1,86 baravar oshgan; shu sababli eksportning o'rtacha yillik o'sish sur'ati (19,5%) importnikidan (16,8%) taxminan 2,7 foiz bandiga yuqori. Aylanma 1,93 baravar, o'rtacha yillik 17,8% ga o'sgan. Mutlaq kamomad esa 1,52 baravar, o'rtacha yiliga 11,0% ga kengaygan. Bu ko'rinadigan qarama-qarshilik oddiy aritmetikadan kelib chiqadi: eksport importdan tezroq o'ssa ham, boshlang'ich baza kichik bo'lgani uchun (65%), eksportning mutlaq o'sishi (+17,2 mlrd dollar) importning mutlaq o'sishidan (+21,9 mlrd dollar) kam bo'lib qoladi.

2-jadval. 2021–2025-yillardagi o'sish: marta, mutlaq o'zgarish va o'rtacha yillik o'sish sur'ati

Ko'rsatkich	2021, mlrd $	2025, mlrd $	O'sish, marta	Mutlaq o'zgarish, mlrd $	O'rtacha yillik o'sish (CAGR), %
Eksport	16,6	33,8	2,04	+17,2	19,5
Import	25,5	47,4	1,86	+21,9	16,8
Aylanma	42,1	81,2	1,93	+39,1	17,8

Ko'rsatkich	2021, mlrd $	2025, mlrd $	O'sish, marta	Mutlaq o'zgarish, mlrd $	O'rtacha yillik o'sish (CAGR), %
Kamomad (modul)	8,9	13,5	1,52	+4,6	11,0

Manba: muallif hisob-kitoblari, 1-jadval asosida.

Nisbiy ko'rsatkichlar tasvirni yanada ijobiy qiladi. Eksportning importni qoplash koeffitsiyenti 2021–2023-yillarda 64–65% atrofida turg'un bo'lgan, 2024-yilda 69,1% ga, 2025-yilda 71,4% ga ko'tarilgan, ya'ni har 100 dollarlik import 2025-yilda 71,4 dollarlik eksport bilan qoplangan. Kamomadning tashqi savdo aylanmasiga nisbati −21,1% dan −16,7% gacha qisqargan. Demak, mutlaq kamomad kengaygan bo'lsa-da, aylanmaga nisbatan balans yaxshilangan; bu o'zgarishning asosiy qismi 2024–2025-yillarga to'g'ri keladi.

O'sish sur'atlarining barqarorligi 3-jadvalda baholangan. Eksport zanjirli sur'atlari 10,3% dan 25,5% gacha o'zgargan, o'rtacha 19,6%, standart og'ish 6,8 foiz bandi, variatsiya koeffitsiyenti 34,7%. Import sur'atlari ancha beqaror: 2,2% dan 24,0% gacha, o'rtacha 17,1%, standart og'ish 10,0, variatsiya koeffitsiyenti 58,7%. Demak, eksport o'rtacha tezroq va nisbatan barqarorroq o'sgan, importning o'sishi esa keskin tebranadi; 2024-yildagi deyarli to'xtash (+2,2%) va 2025-yildagi qayta tezlashuv (+21,5%) buning misoli. Rasmiy dastlabki hisobotda 2024-yil importi o'sishi atigi 0,8% edi [14], ya'ni baho ma'lumotlarni aniqlashtirishga sezgir.

3-jadval. Eksport va import zanjirli o'sish sur'atlari (%) va ularning o'zgaruvchanligi

Ko'rsatkich	2022	2023	2024	2025	O'rtacha	σ	CV, %
Eksport	18,9	23,8	10,3	25,5	19,6	6,8	34,7
Import	20,6	24,0	2,2	21,5	17,1	10,0	58,7

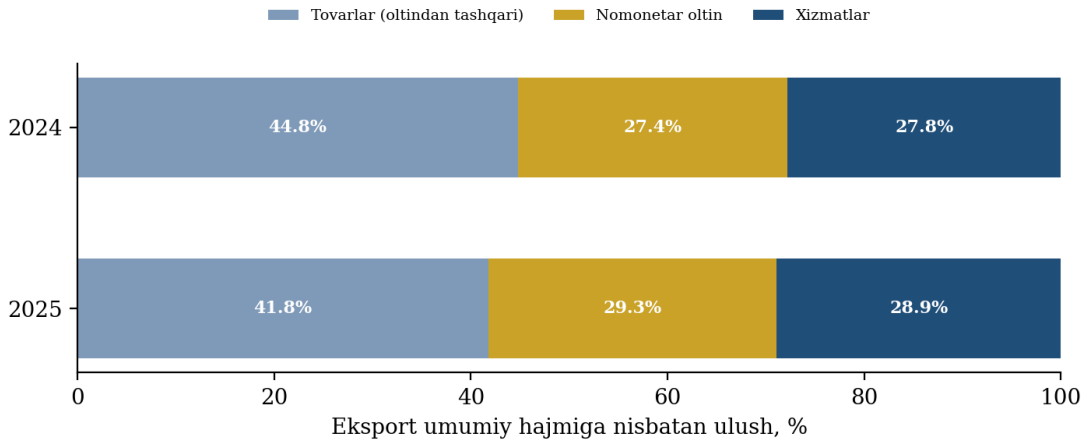
Manba: muallif hisob-kitoblari, 1-jadval va rasmiy hisobotlarning million dollar aniqligidagi ma'lumotlari asosida. σ — tanlanma standart og'ish (n − 1).

Eksport tarkibi 4-jadval va 2-rasmda ko'rsatilgan. 2025-yilda nomonetar oltin eksporti 9,9 mlrd dollarni (umumiy eksportning 29,3% i), xizmatlar eksporti 9,76 mlrd dollarni (28,9%) tashkil etgan, qolgan 41,9% boshqa tovarlarga to'g'ri keladi [13; 18]. 2024-yilda bu ulushlar 27,4%, 27,8% va 44,8% edi. Ya'ni bir yil ichida eksportdagi oltin va xizmatlarning birgalikdagi ulushi 55,2% dan 58,2% gacha ko'tarilgan. Eksport o'sishiga qo'shilgan hissa hisobi buni yanada yaqqol ko'rsatadi: 2025-yilda eksport taxminan 6,5 mlrd dollarga oshgan, uning 37,0% ini oltin, 33,4% ini xizmatlar, atigi 29,6% ini boshqa tovarlar ta'minlagan. Boshqa tovarlar eksporti +15,8% ga o'sgan, ya'ni umumiy eksportning o'sishidan (+24,0%) sezilarli past.

4-jadval. Eksport tarkibi va o'sishga qo'shilgan hissa, 2024–2025

Tarkibiy qism	2024, mln $	Ulush, %	2025, mln $	Ulush, %	O'sish, %	O'sishga hissa, %
Nomonetar oltin	7 480,6	27,4	9 900,1	29,3	+32,3	37,0
Xizmatlar	7 571,7	27,8	9 760,4	28,9	+28,9	33,4
Boshqa tovarlar	12 216	44,8	14 152	41,9	+15,8	29,6
Jami eksport	**27 268**	**100,0**	**33 812,3**	**100,0**	**+24,0**	**100,0**

Manba: Milliy statistika qo'mitasi [13] ma'lumotlari; 2024-yil jami eksport va «boshqa tovarlar» muallif tomonidan 2025-yilning rasmiy o'sish sur'ati (+24,0%) bo'yicha hisoblangan, shu sababli yaxlitlangan.

2-rasm. Eksport tarkibi: nomonetar oltin, xizmatlar va boshqa tovarlar ulushi, 2024 va 2025 (%)

Oltin eksportining o'zgaruvchanligi alohida e'tiborga loyiq. 2025-yilda Markaziy bank oltin sotuvini yanvar, iyun, oktyabr va noyabr oylarida to'xtatgan, qolgan oylarda oylik eksport 0,84 mlrd dollardan 1,91 mlrd dollargacha o'zgargan [18]. Shuning uchun umumiy eksport o'sishining katta qismi bir tovar guruhining oylik qarorlari va jahon narxlariga bog'liq. Bu holat Saks va Uorner [10] hamda Prebish [6] ta'kidlagan resurs bilan bog'liq xavflarni eslatadi, garchi bizning ma'lumotlarimiz sababiy xulosa chiqarishga imkon bermasa ham.

Xizmatlar bo'yicha holat boshqacha: xizmatlar eksporti 9,76 mlrd dollar, importi esa 5,27 mlrd dollar bo'lib, xizmatlar bo'yicha ijobiy saldo taxminan 4,5 mlrd dollarni tashkil etgan [13; 18]. Tovarlar savdosi esa chuqur kamomadli: tovarlar importi 42,1 mlrd dollar, tovarlar eksporti (oltin bilan) taxminan 24,1 mlrd dollar, ya'ni tovarlar balansi taxminan −18,0 mlrd dollar; oltinni hisobga olmaganda tovarlar eksporti 14,2 mlrd dollar bo'lib, kamomad taxminan −27,9 mlrd dollarga yetadi. Boshqacha aytganda, umumiy kamomad (−13,5 mlrd dollar) xizmatlar va oltin hisobiga kamaygan. 2025-yil birinchi yarmida xizmatlar eksporti tarkibida turizm 51,8%, transport 33,7%, telekommunikatsiya va kompyuter xizmatlari 8,0% ni tashkil etgan, to'qimachilik eksporti esa 17% ga kamayib, 1,27 mlrd dollarga tushgan [20].

Import tarkibi nisbatan barqaror: 2025-yil yanvar–noyabr oylarida mashina va transport uskunalari importning 33,6% ini, tayyor sanoat tovarlari 15,7% ini, kimyo mahsulotlari 12,2% ini tashkil etgan, ya'ni uch guruh birgalikda 61,5% [19]. Tovarlar importi 42,1 mlrd dollar (jami importning taxminan 89%), xizmatlar importi 5,27 mlrd dollar [18]. Bu tarkib importning katta qismi investitsiya va oraliq mahsulotlardan iborat ekanini ko'rsatadi; shu sababli ishlab chiqarish va eksport kengayganda import ham oshadi.

Eksport va import darajalari o'rtasidagi bog'liqlikni miqdoriy baholash buni tasdiqlaydi. 2021–2025-yillar uchun Pirson koeffitsiyenti $r = 0,991$. Regressiya tenglamasi $M = 5,91 + 1,246 \cdot E$ ($R^2 = 0,982$): eksport har 1 mlrd dollarga oshganda import o'rtacha 1,25 mlrd dollarga oshgan. Davr oxiri va boshi farqlaridan ham shu natija chiqadi: $\Delta M / \Delta E = 21,9 / 17,2 = 1,27$. t-statistika 12,75 bo'lib, kritik qiymat 3,18 dan (erkinlik darajasi 3, $\alpha = 0,05$) ancha katta, $p \approx 0,001$; $H0: \rho = 0$ rad etiladi. Fisher o'zgartirishi bo'yicha 95% ishonch oralig'i 0,86 dan 0,999 gacha. Demak, statistik jihatdan bog'liqlik ahamiyatli va kuchli.

Biroq bu natijani ehtiyotkorlik bilan sharhlash zarur. Birinchidan, kuzatuvlar soni atigi beshta, ishonch oralig'ining quyi chegarasi ham baland bo'lsa-da, kichik tanlama natijani beqaror qiladi. Ikkinchidan, ikkala qator ham vaqt bo'yicha o'sib borgani uchun daraja bo'yicha korrelyatsiya trendning umumiy ta'sirini ham aks ettiradi. Buni tekshirish uchun zanjirli o'sish sur'atlari o'rtasidagi korrelyatsiya hisoblandi: $r = 0,93$, biroq $n = 4$ bo'lgani uchun $t = 3,65$, kritik qiymat 4,30 (erkinlik darajasi 2) dan kichik, $p \approx 0,07$, ya'ni bog'liqlik 5% darajada ahamiyatli emas, faqat 10% darajada ahamiyatli. Shu bois xulosa shunday: eksport va import birga o'sadi, ammo o'sish sur'atlari bo'yicha bog'liqlikni qisqa qator bilan isbotlab bo'lmaydi.

Hamkor davlatlar bo'yicha konsentratsiya yuqori. 2025-yil yanvar–noyabr oylarida aylanmaning 20,1% i Xitoy, 16,2% i Rossiya, 6,0% i Qozog'iston, 3,7% i Turkiya va 2,2% i Koreya Respublikasiga to'g'ri kelgan, ya'ni beshta hamkorning birgalikdagi ulushi 48,2% [21]. Importda Xitoyning roli alohida: 2024-yilda Xitoy bilan savdo aylanmasi 12,48 mlrd dollar, shundan import 10,43 mlrd dollar edi, ya'ni

eksport taxminan 2,05 mlrd dollar va ikki tomonlama balans taxminan −8,4 mlrd dollar; bu 2024-yilgi umumiy kamomadning (12,04 mlrd dollar) taxminan 70% ini tashkil etadi [14; 22]. Eksportda esa 2025-yilda Rossiya (12,8%), Xitoy (7,3%), Qozog'iston (4,6%), Afg'oniston (4,5%), Turkiya (3,4%), Fransiya (2,6%), Qirg'iziston (2,3%) va BAA (2,1%) birgalikda 39,6% ni egallagan [13]. Shunday qilib, import manbalari asosan Xitoy va Rossiyaga, eksport yo'nalishlari esa Rossiya va qo'shni mamlakatlarga yo'naltirilgan.

Natijalarni sharhlashda cheklovlar hisobga olinishi kerak. Tahlil 2021–2025-yillarni (n = 5) qamrab oladi, bu uzoq muddatli xulosalar uchun qisqa. Eksport va importdagi o'sishning bir qismi narx omiliga, xususan oltin narxiga va valyuta kursiga bog'liq bo'lishi mumkin; maqolada narx va hajm ta'siri ajratilmagan. Ma'lumotlar rasmiy dastlabki hisobotlardan olingan va keyinchalik aniqlashtirilishi mumkin [13; 14]. Nihoyat, korrelyatsiya va regressiya sababiy bog'liqlikni isbotlamaydi: ular faqat qiymatlarning birga o'zgarishini ko'rsatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Olib borilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, 2021–2025-yillarda O'zbekiston tashqi savdosi tez o'sgan: aylanma 42,1 mlrd dollardan 81,2 mlrd dollargacha oshgan, eksport 2,04 baravar, import 1,86 baravar ko'paygan. Eksportning importni qoplash koeffitsiyenti 65,1% dan 71,4% gacha, kamomadning aylanmaga nisbati −21,1% dan −16,7% gacha yaxshilangan. Shu bilan birga mutlaq kamomad 8,9 mlrd dollardan 13,5 mlrd dollargacha ko'paygan. Eksport o'sishi o'rtacha tezroq va barqarorroq bo'lgan (CV 34,7% ga qarshi 58,7%), ammo u importni ham oshirgan: har bir qo'shimcha eksport dollariga taxminan 1,25 dollar import to'g'ri kelgan (r = 0,99, t = 12,75). 2025-yilda eksportning 58,2% ini oltin va xizmatlar tashkil etgan va ular eksport o'sishining taxminan 70% ini ta'minlagan; boshqa tovarlar eksporti esa umumiy eksportdan sekinroq (+15,8%) o'sgan. Aylanmaning 48,2% i beshta hamkorga to'g'ri keladi, 2024-yilgi kamomadning taxminan 70% i Xitoy bilan savdo hissasiga to'g'ri kelgan. Ilmiy-amaliy ahamiyati shundaki, tashqi savdo balansi oddiy statistik ko'rsatkichlar zanjiri (o'sish, qoplash, o'zgaruvchanlik, tuzilma, hissa,

korrelyatsiya) orqali tahlil qilindi va natijalarning cheklovlari ochiq ko'rsatildi. Keyingi tadqiqotlarda oylik ma'lumotlar, narx va hajm indekslari hamda tovar guruhlari bo'yicha batafsil tahlildan foydalanish rejalashtirilgan.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Eksport tarkibini diversifikatsiya qilish: oltin va xizmatlarga tayanishni kamaytirmasdan, qayta ishlangan sanoat tovarlari va oziq-ovqat mahsulotlari eksportining ulushini oshirish, buning uchun eksport tarkibining konsentratsiya ko'rsatkichini (ulushlar va Xirshman–Xerfindal indeksi) har chorakda monitoring qilish;

2. Eksport o'sishining import sig'imini kamaytirish: oraliq va komponent mahsulotlarning mahalliy ishlab chiqarilishini rag'batlantirish, import o'sishining eksport o'sishiga nisbatini (bu maqolada 1,25–1,27) kuzatib borish;

3. Bozorlar bo'yicha diversifikatsiya: import manbalarining bir-ikki davlatga bog'liqligini kamaytirish, eksportda yangi yo'nalishlarni (masalan, Yevropa va Yaqin Sharq bozorlari) ochish va hamkorlar konsentratsiyasini yillik kuzatish;

4. Xizmatlar eksportini rivojlantirish: turizm, transport va axborot-kommunikatsiya xizmatlari bo'yicha ijobiy saldoni mustahkamlash, to'qimachilik kabi an'anaviy tovar eksportining pasayish sabablarini alohida o'rganish;

5. Statistik monitoringni takomillashtirish: balansni nafaqat mutlaq miqdorda, balki qoplash koeffitsiyenti, aylanmaga nisbati, o'sish sur'atlarining o'zgaruvchanligi va tarkibiy hissalar orqali muntazam e'lon qilish hamda ma'lumotlar aniqlashtirilishi haqida izoh berish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES):

1. Ricardo, D. (1817). On the principles of political economy and taxation. London: John Murray.

2. Krugman, P.R., Obstfeld, M., & Melitz, M.J. (2018). International economics: Theory and policy (11th ed.). Pearson.

3. Alexander, S.S. (1952). Effects of a devaluation on a trade balance. IMF Staff Papers, 2(2), 263-278.

4. Lerner, A.P. (1944). The economics of control: Principles of welfare economics. New York: Macmillan.

5. Magee, S.P. (1973). Currency contracts, pass-through, and devaluation. Brookings Papers on Economic Activity, 1973(1), 303-325.

6. Prebisch, R. (1950). The economic development of Latin America and its principal problems. New York: United Nations.

7. Balassa, B. (1965). Trade liberalisation and "revealed" comparative advantage. The Manchester School, 33(2), 99-123.

8. Hirschman, A.O. (1945). National power and the structure of foreign trade. Berkeley: University of California Press.

9. Hausmann, R., Hwang, J., & Rodrik, D. (2007). What you export matters. Journal of Economic Growth, 12(1), 1-25.

10. Sachs, J.D., & Warner, A.M. (1995). Natural resource abundance and economic growth. NBER Working Paper No. 5398.

11. Frankel, J.A., & Romer, D. (1999). Does trade cause growth? American Economic Review, 89(3), 379-399.

12. Gujarati, D.N., & Porter, D.C. (2009). Basic econometrics (5th ed.). McGraw-Hill.

13. National Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan (2026). Foreign trade turnover of the Republic of Uzbekistan: preliminary data for January-December 2025 (press release, 21.01.2026). https://stat.uz/img/news/press-reliz-en-_p94457.pdf (murojaat sanasi: 28.10.2026).

14. Statistics Agency under the President of the Republic of Uzbekistan (2025). Foreign trade turnover of the Republic of Uzbekistan: January-December 2024 (press release). https://stat.uz/img/press_reliz_tashi_savdo_eng_yanvar-dekabr_2024_p18901.pdf (murojaat sanasi: 28.10.2026).

15. Kun.uz (2024, January 22). Uzbekistan's foreign trade turnover reached $62.6 billion in 2023. https://kun.uz/en/news/2024/01/22/uzbekistans-foreign-trade-turnover-reached-626-billion-in-2023 (murojaat sanasi: 28.10.2026).

16. Interfax (2024, January 22). Uzbekistan's foreign trade turnover rises 23.9% in 2023. https://interfax.com/newsroom/top-stories/98642/ (murojaat sanasi: 28.10.2026).

17. Kun.uz (2022, January 19). Foreign trade turnover of Uzbekistan at $42.1 billion in 2021. https://kun.uz/en/news/2022/01/19/foreign-trade-turnover-of-uzbekistan-at-421-billion-in-2021 (murojaat sanasi: 28.10.2026).

18. Daryo (2026, January 22). Uzbekistan's foreign trade turnover rises 20.7% to $81.2bn in 2025. https://daryo.uz/en/2026/01/22/uzbekistans-foreign-trade-turnover-rises-207-to-812bn-in-2025/ (murojaat sanasi: 28.10.2026).

19. Daryo (2025, December 23). Uzbekistan's foreign trade turnover reaches $72.8bn in 11M25. https://daryo.uz/en/2025/12/23/uzbekistans-foreign-trade-turnover-reaches-728bn-in-11m25-up-218-yy/ (murojaat sanasi: 28.10.2026).

20. Fergana Agency (2025). Uzbekistan records $37 billion in foreign trade in first half of 2025. https://en.fergana.agency/news/139095/ (murojaat sanasi: 28.10.2026).

21. National Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan (2025). Uzbekistan's foreign trade turnover exceeded $72 billion, January-November 2025. https://stat.uz/en/press-center/news-of-committee/65951-zbekistonning-tash-i-savdo-ajlanmasi-72-mlrd-dollardan-oshdi-3 (murojaat sanasi: 28.10.2026).

22. Kun.uz (2025, January 21). Uzbekistan's foreign trade turnover hit $66 billion in 2024. https://kun.uz/en/news/2025/01/21/uzbekistans-foreign-trade-turnover-hit-66-billion-in-2024 (murojaat sanasi: 28.10.2026).